

ТМ	Г. XXXIV	Бр. 1	Стр. 389-394	Ниш	јануар - март	2010.

Приказ дела
Примљено: 14. 10. 2009.

Јово Бакић

ОСВРТ НА СРБОЦЕНТРИЧНО ВИЂЕЊЕ РАСПАДА СФРЈ У ДЕЛУ ЦЕЈМСА ГАУА*

Почев од 1992. године, Џејмс Гау¹ (James Gow), отворени поборник водеће улоге Запада и апологета његових превентивних удара посредством НАТО снага у свету и, иронично, професор Међународног мира и безбедности на Кингс колеџу (King's College) у Лондону, написао је низ књига, што самосталних што коуредничких, о природи ратова за југословенско наслеђе, а овде ће пажња бити усмерена само на самостално написане студије.

Већ у првој књизи из 1992. године Гау је заступао србоцентричну хипотезу о распаду Југославије, коју је пет година доцније назвао „немогућом збирком заједница и посвађаних република”² (Gow 1997, 13), што је значило да се пре или касније морала распасти, а нарочито је делање ЈНА³ било на удару: „Напад на Словенију био је коначни ударац послератној југословенској држави. Иронично, учинила је то политички неконтролисана армија противно сопственим интересима. (...) Такође, попримала је нарастајуће српски карактер (Gow 1992, 1).”

Тако, и поред доста показатеља да се у ствари радило о агресији Словеније (Silber and Litl 1996, 174, 175–76, 178), Гау је већ на почетку своје студије из 1992. оправдао стварање нових држава. Треба рећи да је то донекле разумљиво, када се има у виду идеолошки профил хладноратовских стручњака за безбедност научених да размишљају у хладноратовском оквиру служећи се антикомунистичким дискурсом, јер пропала је једна социјалистичка федерација, а створене нове слабашне прозападне државе које неће имати другог избора до да буду послушни клијенти најмоћнијим државама Запада. Штавише, то је разумљиво не само идеолошки, већ и психолошки, пошто за пропалим нема рашта жалити, него се треба окренути оном што тренутно функционише.

jbakic@sbb.co.rs

* Gow, James. 1992. Legitimacy and the Military: the Yugoslav Crisis. New York: St Martin's Press; Gow, James. 1997. Triumph of the Lack of Will: International Diplomacy and the Yugoslav War. London: Hurst & Company; Gow, James. 2003. The Serbian Project and Its Adversaries: A Strategy of War Crimes. London: Hurst & Company.

¹ Ради се о интелигентном и помало нарцисоидном кицошу који ужива у публици-тету и испољава доста сличности у јавном наступу с Мирославом Лазанским.

² Ако је Југославију процењивао на тај начин, шта ли мисли о Европској Унији?

³ ЈНА је, по Гауу, била та сила која је „направила разлику између хаотичног развода забибереног насиљем и рата” (Gow 1997, 31). Према томе, она је кривац, мислио је 1992. и 1997, што је „распад Југославије” довео до рата који није био неизбежан.

Ипак, интелектуално поштење и сазнајни интерес би требало да налажу да се о сукобу пише *sine ira et studio*.

Што се тиче улоге ЈНА, Гау нема дилему да би она више урадила на очувању Југославије да није ушла у сукоб са Словенијом (Gow 1992, 1), што је одиста чудновата тврдња. Наиме, могуће је да би урадила више у смислу очувања мира, тако што би капитулирала без борбе пред сецесионистичким снагама, али да би очувала Југославију избегавањем борбе за њу против отворених сецесиониста, то већ не делује нимало вероватно. Но, Гау је једноставно понављао идеолошке аргументе Словеније и Хрватске да једино „заједница суверених држава” може учинити да Југославија „настави да постоји у било каквом облику” (Gow 1992, 9). Тиме је уствари понудио тек још једно оправдање тадашње званичне словеначке и хрватске позиције: „Упркос жељи за продужењем трајања Југославије, Словенци не би остали део једне неконфедеративне Југославије; федерација је била неприхватљива (Gow 1992, 126).”

Гау се посебно бави кризом легитимитета у случајевима СФРЈ и БиХ. Но, спољним чиниоцима у ова два случаја приписује веома различито значење и значај. Тако, криза легитимитета је почетком 1990-их дошла до тог степена да су Југославији, по Гауу, остале две могућности – или да поврати легитимност или „саморазарање” (Gow 1992, 118). То је значило да је Гау 1992. сматрао да спољни чиниоци немају суштинског утицаја на постојање Југославије, већ се радило тек о томе да ли ће се легитимност повратити или неће. У ствари, и оно утицаја што је ЕЗ вршила, сматрао је погрешним из једноставног разлога: „Србија и армија желеле су исто што и Европа – јединствену државу (Gow 1992, 137).” Према томе, оно што Србија жели је погрешно, па макар било сагласно жељама „Европе”. Она ниучему нема право, па ЕЗ није требало ни трепутка подржавати очување Југославије.

У случају БиХ, међутим, којим се, уз утицај дипломатије, бавила његова књига *Тријумф недостатка воље*⁴. *Међународна дипломатија и југословенски рат* изнео је сасвим супротну тезу.⁵ Ту је „држава у кризи легитимитета”, овог пута БиХ, зависила искључиво од „воље Запада” да интервенише у њену корист. Штавише, ако се има у виду да је општеприхваћеност уједињујућих симбола државе изузетно важна за легитимност неке државе, Југославија је била у знатно бољем положају од БиХ, јер имала је своју заставу која није зависила од идеологије (било је довољно скинути петокраку), химну (којој се додуше све чешће на све више места звиждало), а и грб се могао дотерати уклањањем идеолошких комунистичких ознака.

Што се БиХ тиче, она није имала химну, баш као што није имала ни заставу која не би била везана за идеологију и Југославију (сва је била црвена са малом југословенском заставом у горњем десном углу). Другим речима, БиХ са распадом социјализма и нестанком Југославије више није имала уједињујућих општеприхваћених симбола који би легитимисали државу међу њеним грађанима. Њени „конститутивни народи”, међутим, имали су националне сим-

⁴ Ваља уочити парафразу наслова из филма Лени фон Рифенштал (Leni von Riefenstahl) *Тријумф воље* (*Triumph des Willens*).

⁵ Занимљиво је да је овде посебно нагласио значај завршетка Хладног рата, „уклањања спољног стратешког такмичења“ и губитка стратешког значаја Југославије за Запад, али није потенцирао улогу Немачке (Gow 1997, 21).

боле, иако су босански Муслимани помало заостајали на овом плану. Овај аспект, занимљиво, Гау уопште није коментарисао, већ је сматрао да је „током последњих двадесет година”, 1970-1990, „леgitимност, кроз вене национализма, пребачена са федерације на републике” (Gow 1992, 121), потпуно пропуштајући да увиди да је ова „трансфузија” морала поделити БиХ по националистичким линијама.

Свеједно, САД и ЕУ обећале су и признале БиХ независност и сада је требало да је по сваку цену одбране, јер у противном се губи поверење у њихову моћ да своју вољу наметну упркос отпора противника. Штавише, овај противник био је релативно мали, па је утолико „недостатак воље” за показивањем моћи изгледао већи. Отуда су следиле велике критике западне политике од либералних идеолога империјализма на Западу.

Што се тиче самог рата у БиХ, Гау је с правом сматрао да га је одлучно делање САД могло зауставити неких две и по године пре Дејтона „у мају 1993. када је Венс-Овенов план пропао због недовољне међународне политичке привржености, нарочито у САД, којом би се босански Срби обавезали да га прихвате (Gow 1997, 1).”

Но, хладноратовски оквир га је чинио „слепим” за пропусте који су онемогућили спречавање самог избијања рата, јер тада би морао да увиди да САД сносе велики део одговорности. Тада би се морао запитати и да ли је некеме у САД одговарао рат у БиХ и његово агонично трајање. Не значи да је одговор морао на то питање да буде позитиван, али је питање морало бити постављено, тим пре што је аутор био свестан да је „у свом горком распадању” Југославија „постала предмет међународног експериментисања” и „лакмус папир ‘новог светског поретка’” (Gow 1997, 2). Уопште, чини се да је Гауов угао гледања одређен интересима великих сила и њихових безбедносних институција, у првом реду, НАТО савеза. Увећани међународни улог у југословенском рату био је у супротности са одбијањем и неспособношћу употребе силе. (...) У сукобу одликованом кукавичком употребом силе ограничених војних група са ограниченим ресурсима, неуспех оних са надмоћним војним потенцијалом да осигурају споразуме или очувају њихов сопствени карактер и поверење могао је само исходovati у једном резултату који представља тријумф тог недостатка воље (Gow 1997, 10).

Према томе, Гау није ни најмање одступао од успостављене симболичке хегемоније која је сматрала Србе главним негативцима и узрочницима велике већине проблема, док су га уствари бринули и љутили западни политичари којима је недостајала воља да казне те „ограничене војне групе” које „кукавички употребљавају силу”, јер је то поткопавало поверење (*credibility*) у НАТО и велике силе, а тиме доводило у питање остварење интереса тих истих сила и наднационалних организација у будућности. Речју, Срби у БиХ изазивали су моћ највећих светских сила у првој половини 1990-их. Разлика између Гауа и других писаца сличне усмерености, чије је писање анализирано на другим местима, јесте у томе што он покушава да пише на један хладнији и наизглед објективнији начин, док претходно поменути не штете емотивно изречене увреде на рачун западних политичара и њихове неспремности да помогну „жртвама” бомбардујући Србе. Но, одређење самог рата, криваца за све лоше што се у њему дешавало, те критика водећих сила због невољности употребе силе, спада у њихов најмањи заједнички именоватељ.

Значај појмова у науци је велики, и тога је Гау свестан. Зато је образложио зашто је изабрао синтагму „југословенски рат распадања” (*Yugoslav War*

of Dissolution). Он вели да ју је изабрао стога што „одражава тачност термина како кад су у питању актуелни процеси који су се дешавали, тако и начин на који су га званично карактерисали посредници међународне дипломатије (Gow 1997, 5).”

Тако је, заправо, Гау открио и начин на који се бави проблемом Југославије. Тај начин је у функцији носилаца моћи у друштвима Запада, јер неупитно прихвата њихова одређења онога што се дешава на терену. Донекле се ради о обртању улога, зато што би, по старомодној логици коју примењује потписник ових редова, наука требало да нуди различите изборе и одређења политици; овде, међутим, наука служи идеолошком правдању и осмишљавању већ направљених политичких избора. „Слабости алтернатива” изабраној синтагми, по Гауу, су следеће: „сецесија’ јасно упућује да се ради о једностраном делању, док је распад Југославије био процес у којем су савезне везе уистину престале да постоје; ‘наслеђе’ упућује да је жижа рата била на контроли богатстава старе југословенске државе и следственог политичког поретка, док је (...), у ствари, фокус био на државности и границама; коначно, у прелазној, хибридној (делом унутрашњој делом спољној) природи оружаног сукоба, првенствени, иако не једини елемент био је српски пројект успостављања нових граница са етнички чистим становништвом (Gow 1997, 5)” па се зато одбија и термин грађански рат. Чини се, ипак, да аргументи нису нарочито убедљиви. Када је сецесија у питању, јасно је да су словеначки и хрватски чиновници проглашења независности били изразито једностранни по својој природи, те да су се могли означити отцепљењем, тј. сецесијом, али то не би било у складу са одређењем моћних центара у ЕЗ, па га Гау одбацује. Но, то није био случај са БиХ и Македонијом, јер њих су малтене позвали из ЕЗ да се одвоје од Југославије, како би је могли демонтирати по замисли коју су сматрали пожељном. Отуда се ратови у првој фази могу комотно звати сецесионистичким, а рат у БиХ грађанским, јер водили су га углавном грађани ове републике, иако је било Србијанаца, Хрвата из Хрватске, муџахедина из страних земаља, као и Руса, те различитих пустињака и крајњих десничара из западне Европе. Но, сви ови странци чинили су незнатну мањину у односу на учешће грађана БиХ, који су, осим што су се борили, били и главне жртве етничког прогона који је борбе пратио. Но, и ово решење је Гауу неприхватљиво, јер он је „открио” да је постојао „српски пројект” којем је шест година доцније посветио целу књигу. Напоследку, појам „наслеђе” се одбацује зато што се наводно односи на материјалне вредности и политички поредак. Но, наслеђе треба схватити знатно шире, јер оно подразумева у првом реду територије (разуме се, са свим материјалним богатствима на њима) и људе које треба обухватити државним границама, као и политичке циљеве остварања хегемоније на простору бивше Југославије.

У својој првој књизи Гау је каткад спекулисао, и ауторитативно износио непроверене и нетачне податке. Примерице, Кадијевића је у СК-ПЈ повезао са пензионисаним генералима ЈНА, припадницима „Милошевићеве клике”, Бранком Мамулом, Стеваном Мирковићем, Николом Љубичићем и Петром Грачанином. У ствари, прва двојица су спадали у титоистичке генерале и били су према Милошевићу резервисани, а Мамула и Љубичић уопште нису били у срдачним односима ни лично ни у политичком смислу (Mamula 2000). Сам Кадијевић, иако не политички противник Милошевића, био му је попут Мамуле и Мирковића тек невољни савезник, јер радило се о искреном тито-

истичком генералу. Све поменуто је, пак, за Благоја Адића, начелника генералштаба, важило у још већој мери (Mamula 2000; Јовић 1996). Десетак година доцније, оцене Гауа о односима ових личности биће много нијансираније и тачније (Gow 2003), али ће зато бити спекулација о природи „српског пројекта”, што потенцијално садржи још злоћудније последице: „(...) прављење ратних злочина била је суштина српске стратегије у рату. Милошевићева погубна мисија била је да води Србију у рат да би створио нову једначину територије и становника. Пошто се југословенска федерација распала, српски пројект био је примењен да установи нове границе скупине територија повезаних са Србијом која би била 'за' Србе – и која би углавном била етнички чиста. Једини начин да достигне коначни циљ Београда у рату био је да уклони не само оружани отпор који је стајао на путу ове амбиције већ, такође, да уклони и целе групе становништва (Gow 2003, 2).“

Тако је овај сведок оптужбе пред Хашким трибуналом стављао до знања да је „српски пројект”, како је назвао и саму књигу, био заправо злочиначки подухват етничког прогона несрба у Хрватској, БиХ и на Косову, те да је сам рат вођен с тим циљем, а не да је етнички прогон био узредни производ вођених борби. Штавише, он је утврдио, не позивајући се на изворе, да је „преко четвртине милиона људи убијено” у БиХ, „око 11.000 на Косову”, те да су „у оба случаја”, баш „као и у Хрватској” присутне заједничке црте које је немогуће игнорисати – изнад свега, да преовлађујућа већина убијених није спадала у војни или паравојни персонал, нити је убијена у борби или случајним збивањима борбе. Највећи део био је убијен или незаконито уморен на друге начине. Они су били намерно убијени као део српског пројекта установљења нових државних граница из оквира којих би нежељено становништво било уклоњено – етнички очишћено. Они су могли бити Хрвати, словенски Муслимани и Албанци (иако би свака група ако јој се пружи прилика, може се можда тврдити, била срећна да види Србе очишћене из њихове регије). Њихово уклањање имало је два главна елемента – физичку елиминацију и масовно протеривање, или навођење на бег (Gow 2003, 3–4).

Прво треба уочити да је аутор број жртава у БиХ, судећи према најверодостојнијем бошњачком извору⁶ који додуше није био познат у време штампања књиге⁷, увећао око два и по пута, да је пренебрегнуо чињеницу да је 25% убијених међу Србима, те да није тачно да је „преовлађујућа већина убијених” међу цивилима, пошто је убијених више међу војницима (три петине) него међу цивилима. Друго, сам *State Department* цени да је убијених око 10.000 на Косову (Naimark 2002, 187). Напоследку, зашто нешто звати „српским пројектом”, ако се „можда може тврдити” да би и противници Срба ове прогнали ако им се укаже прилика? Уосталом, судбина Срба у Хрватској, баш као и на Косову, те у бошњачко-хрватској федерацији о томе најбоље сведочи потпуно обесмишљавајући ону ограду која се прави речју „можда”. Чини се, стога, да ова теза о „српском пројекту” може имати функцију тек накнадног правдања учешћа НАТО снага на страни оних против којих су се Срби борили у Ратовима за југословенско наслеђе. Тужно је, међутим, кад

⁶ *Ljudski gubici u Bosni i Hercegovini 1991-1995*, Istraživačko-dokumentacioni centar Sarajevo. <http://www.idc.org.ba/prezentacija/index.htm>, приступљено 15. 8. 2008.

⁷ Мирсад Токача и његов тим изашли су са подацима 2007. године.

универзитетски наставник извесних и не малих способности учествује у демонизацији једне мале нације и виктимизацији њених још мањих суседа правдајући интересе великих сила.

Литература

- Jović, Borisav. 1996. *Poslednji dani SFRJ*. Kragujevac: Prizma.
Mamula Branko. 2000. *Slučaj Jugoslavija*. Podgorica: CID.
Naimark, Norman M. 2002. *Fires of hatred: Ethnic cleansing in twentieth-century Europe*. Cambridge, Massachusetts and London: Harvard University Press.
Silber Lora and Alan Litl. 1996. *Smrt Jugoslavije*. Beograd: B92.